

ARTEMİSİA VE RHODOS

Muzaffer DEMİR*

Özet

Romalı yazar ve mimar Vitruvius'a (İ.Ö. I. yy) göre, Hekatomnos hanedanı Mausolos'un ölümünden sonra eşi Artemisia 353/2 yılında tahta geçtiğinde bir kadının yönetici olmasını bahane eden Rhodoslular Halikarnassos'a saldırmaya karar verir. Fakat Artemisia kurnazca bir taktik uygular ve donanmalarını terk ederek şehre giren bütün Rhodosluları katlettirir. Artemisia bununla da kalmaz, hasarsız olarak ele geçirdiği Rhodos donanmasıyla birlikte Rhodos'a yelken açar. Kendi donanmalarının geldiğini zanneden Rhodoslular onları savunmasız karşılarlar ve böylelikle Artemisia Rhodos'u kolaylıkla ele geçirir. Derin bir etki bırakmak için orada zafer hatıraları diktiler. Genelde eskiçağ tarihi yazarları Vitruvius'un aktardığı olayın tarih gerçekliğini kabul etmektedirler. Ama konuyla ilgili olarak yakın geçmişte yapılan kapsamlı bir çalışmada bu olayın tamamen Vitruvius tarafından uydurulduğu öne sürülmektedir. Biz bu çalışmada, Sosyal Savaş öncesi ve sırasındaki konuyla ilgili antik kaynakları kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bu olayın gerçek olduğu yönündeki görüşü desteklemekteyiz.

Anahtar kelimeler: *Artemisia, Karia ve Rhodos.*

Abstract Artemisia and Rhodos

According to the Roman writer and architect, Vitruvius (1st century BC), Rhodians attacked Halikarnassos by making use of the opportunity that a woman, Artemisia, had taken over the rule in Karia in 353/2 BC after the death of her husband, Mausolos, a member of the dynasty of Hekatomnos. Upon this, Artemisia commanded that her fleet should hide away in the hidden harbour of Halikarnassos, while her people were accepting the Rhodians with a warm welcome, who would arrive with their well-furnished fleet. By appealing to a clever tactic, Artemisia ordered all the leading Rhodians to be slain on the forum when they entered the city. Afterwards, Artemisia seized the fleet of Rhodians which had not been damaged at all and sailed with this fleet to Rhodos. Rhodian people, presuming that their own fleet was arriving, welcomed them without resistance. As a result of this, Artemisia subjugated the Rhodians and put up in the city of Rhodos a trophy of her victory. While the ancient historians generally accept that this event is real and historical, in a recently detailed discussion on this subject, it is claimed that the story of Vitruvius is a pure fiction. In this paper, we shall argue that, when the relevant sources, concerning the period before and during the Social War, are examined in detail, the view on the reality of this event appears stronger.

Key words: *Artemisia, Karia and Rhodos*

---

* Muğla Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Muğla. e-mail: dmuzaffer@mu.edu.tr.

İmparator Augustus dönemi Romalı yazar, mühendis ve mimarı olan Vitruvius (İ.Ö. I. yy), De Arkhitektura adlı eserinin ikinci kitabında Karya tiranı Mausolos'un 353/2 yılında ölümünden sonra eşi Artemisia'nın yönetimi ele alması sonucunda meydana gelen Rhodos tarihiyle ilgili bir olaya değinmektedir (2.8.14-15):

[14] 14. Mausolos'un ölümünden sonra, karısı Artemisia kraliçe oldu. Rhodoslular bir kadının bütün Karya devletlerinin yöneticisi olması zorunluluğunu yasadışı bir hareket olarak gördüler. Bir donanma oluşturdular ve krallığı ele geçirmek için yelken açtılar. Artemisia bu haberler kendisine ulaştığında kürekçilerinin ve denizcilerinin toplanıp gizlenerek donanmasının limanda saklanması, geri kalan vatandaşların ise şehir surlarında yerlerini alması emirlerini verdi. Rhodoslular iyi donatılmış donanmalarıyla büyük olan limanda karaya çıktıkdan sonra, [Artemisia] surlar üzerindeki halkın onları alkışlamaları ve şehri teslim edecekleri sözünü vermelerini bildirdi. Rhodoslular daha sonra donanmalarını terk edip surların içine geçtiklerinde, Artemisia aniden denize çıkan bir kanal yaptırtarak donanmasını böylelikle küçük limandan çıkarttı ve büyük limana yelken açtı. Askerleriyle bir çıkartma yaparak, Rhodosluların içinde mürettebatı olmayan donanmasını yedekte çekerek açık denize götürdü. Rhodoslular bunun üzerine geri çekilecek araçları [donanmaları] olmadığından dolayı kuşatıldılar ve hemen orada, forum üzerinde katledildiler. [15] 15. Artemisia böylelikle Rhodosluların gemilerine kendi askerlerini ve kürekçilerini yerleştirerek Rhodos'a sefer düzenledi. Rhodoslular kendi gemilerinin yaklaştığını gördüklerinde başlarına defneden çelenkler giydiler ve kendi vatandaşlarının zaferle döndüğünü zannederek düşmanı karşıladılar. Artemisia Rhodos'u ele geçirdikten ve [Rhodos'un] önde gelen liderlerini öldürdükten sonra, Rhodos şehrine biri Rhodos devletini, diğeri kendisini temsil eden iki tunç heykelden oluşan bir zafer hatırası dikti. Kendisini Rhodos devletinde derin bir etki bırakmaya yönlendirdi. Rhodoslular daha sonraları bir kere adandıktan sonra zafer hatıralarını kaldırmanın günah olduğuna dair dini vicdanlarından kaynaklanan sancıyla bu yeri çevirmek için bir duvar inşa ettiler ve böylece "Eski Hellen Yeri"nin inşasıyla [bu zafer hatırasının dikildiği yerin etrafı] öylesine çevrildi ki, [onu] kimse

görememekteydi ve [Rhodoslular] yapının 'abaton' olarak adlandırılmasını emrettiler.¹

Modern yazarların çoğu 353/2-351/350 yılları² arasında gerçekleşmiş olması gereken bu başarısız Rhodos seferini kabul etmelerine karşın, konuyla ilgili olarak yapılan en kapsamlı tartışmada, Vitruvius'un yukarıdaki açıklamasının tamamen bir uydurma olduğu ileri sürülmektedir.³ Yakın zamanda yapılan bir yorum ise şöyledir: "Vitruvius'un sunduğu ayrıntılı detayların zenginliği Rhodos saldırısının tarihi bir gerçek olduğunu reddetmeyi zorlaştırmaktadır."⁴ Biz ise, bu olay öncesinde Atina, Rhodos, Karya ve hatta Persler arasında meydana gelen tarihî gelişmeleri yeniden gözden geçirerek, Artemisia'nın Rhodos'u ele geçirme hadisesinin gerçek olduğu doğrultusundaki bu görüşü daha kapsamlı bir şekilde inceleyerek destekleyeceğiz.

Vitruvius'un açıklamalarının tarihî gerçeklere dayanmadığını desteklemek için, zaten hâlihazırda Mausolos'un kontrolü altındaki Rhodos adasının hangi güç ve cesaretle Halikarnassos'a saldırabileceği doğal olarak sorgulanmaktadır.⁵ Hâlbuki aşağıda tartışılacağı gibi, 353/2 yılında tahta geçen Artemisia'dan önce Mausolos'un Rhodos adasını kontrol ettiğine dair görüşün yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Mausolos'un Rhodos adasını kontrol ettiği iddiasını desteklemek için gösterilen temel delil, Atinalı meşhur hatip Demosthenes (384-322)'in 351 yılına tarihlendirilen Rhodosluların Özgürlüğü Üzerine (Huper tēs Rhodiōn

¹ 2.8.14-15. Vitruvius'un kaynağının Rhodos'un vatansever tarihçilerinden Posidonios olabileceğini öne sürülmektedir. Bk., Hornblower 1982, 129.

² Mausolos'un 353/2 yılının bahar yada erken yazında ölümünden sonra, kızkardeşi ve eşi Artemisia tahta geçti ve 351/0 yılında ölünceye kadar iki yıllığına hüküm sürdü. Bk., Diodoros, Bibliothekē, 16.36.2 (353/2 yılında tahta çıkışı), 16.45.7 (351/0 yılında ölümü). Diğer taraftan Plinius Mausolos'un ölüm tarihini 351 olarak vermektedir. Bk., Historia Naturalis, 36.4.30, 6.47. Plinius büyük ihtimalle Artemisia'nın ölüm tarihini Mausolos'unki ile karıştırmış ve yanlış kopyalamıştır. Bk., Judeich 1892, 228; Kahrstedt 1910, 23; Hornblower 1982, 39. Hekatomnos Hanedanlığı'nın kronolojisi için bk., Hornblower 1982, 34-51.

³ Bk., Berthold 1978, 129-134. Aynı yönde görüş için ayrıca bk., Hornblower 1982, 129, 268; Fraser – Bean 1954, 100 dn 1. Berthold'un çalışmasında bu başarısız Rhodos Seferi'nin tarihî bir gerçek olduğunu kabul eden çalışmaların tam bir listesi verilmektedir. Bu çalışmalara bir ekleme daha yapılabilir. Bk., Ruzicka 1992, 109-111. Ruzicka olayın detayına fazla girmemektedir.

⁴ Ruzicka 1992, 109.

⁵ Berthold 1978, 130-1. Hornblower Mausolos'un Rhodos adasını kontrol altında tuttuğu hakkında doğrudan deliller olmadığını kabul etse de, bu yönde görüş bildirmektedir. Bk., 1982, 127 vd.

Eleutherias) adlı konuşmasında geçmektedir. Demosthenes konuşmasının başında şöyle bildirmektedir (15.3):

“[3] Çünkü Khioslular, Byzantionlular ve Rhodoslular bizi kendilerine karşı kumpas kurmakla suçladılar ve bu sebeple son savaşta [Sosyal Savaş'ta] bize karşı işbirliği yaptılar; fakat biz, meselenin baş müsebbibi ve kışkırtıcısı Mausolos'un, kendisini Rhodosluların dostu olarak çağırırken onları özgürlüklerinden ettiğini, Khiosluların ve Byzantionluların onların [Rhodosluların] müttefikleri olarak tavır takınırken sıkıntıları anında onlara asla yardım etmediklerini, sizden korktuklarını, bütün devletler içinde kurtuluşlarını sadece size [Atinalılara] borçlu olduklarını ispatlıyor olacağız.”

Demosthenes burada Rhodosluların, Khioslular ve Byzantionlularla birlikte Atinalılara karşı hareket ettikleri Sosyal Savaş'a (357/6-355/4) değinerek Mausolos'un kışkırtması sonucunda bu savaşın çıktığını ve daha sonra Mausolos'un Rhodosluları “özgürlüğünden ettiğini” iddia etmektedir. Dikkat edilmesi gereken ilk nokta şudur ki, Demosthenes'in kullandığı Mausolos'un Rhodosluları özgürlüğünden ettiği ifadesi onun Rhodos'u kontrol altına aldığı anlamına gelmemektedir. Aşağıda tartışılacağı gibi, Sosyal Savaş sonucunda Rhodos'da iç sorunlardan dolayı oligarşik bir devrim meydana gelmiştir ve bunun sonucunda Rhodoslular özgürlüklerinden olmuşlardır.

Bunun yanında, Mausolos tarafından Sosyal Savaş'ın kışkırtıldığı yönündeki Demosthenes'in iddiasına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Özellikle Byzantion'un ayaklanmasında Mausolos'un rol oynadığını kabul etmek zordur. Demosthenes'in ilgili konuşmasından belli paragraflar alınarak subjektif bir görüş doğrultusunda taraflı yorumlar yapılmamalıdır. Burada önemli olan konuşmanın ruhunu kavrayarak bir bütünlük içinde olayları yorumlamaktır. Herşeyden önce bu bir meclis konuşmasıdır ve Demosthenes'in kendi savunduğu öneriyi kabul ettirmek için dinleyicileri yanlış yönlendirme olasılıkları göz ardı edilmemelidir. Demosthenes konuşmasında, Sosyal Savaş'tan sonra oligarkların Rhodos'da demokratik yönetimi devirmesiyle, Atina'ya kaçan veya sürgüne gönderilen Rhodoslu demokratların isteği üzerine Atina meclisini Rhodos'a müdahale etmeye ikna etmeye çabalamaktadır (§2, 14). Atina'nın Rhodos'a müdahale etme teklifini Rhodoslu demokratların çıkarı için yapmadığını, gerçekte Rhodos'daki demokrat parti ile bir ilişkisi olmadığını ve yardım talebinde bulunanların hiçbirisinin aslında kendi yakın arkadaşı olmadığını iddia ederek (§15), Demosthenes'in özellikle bu konuda kendisini savunma gereği duyması ilginçtir. Rhodos'dan sürülen bu demokratlar

oligarşik devrim sonucunda ekonomik zarara uğramış olmalıydılar. Bunların çoğunluğu, deniz tiracetinden büyük gelirler elde edenlerden oluşmalıydı. Demosthenes de Rhodos'dan sürülerek Atinalılar'dan yardım isteyen bu demokratlarla bir çıkar ilişkisi içinde olabilirdi.⁶ Daha genelde ise, Atina Devleti de Rhodos'u kontrol edemediğinden dolayı zarar görmekteydi. Zira aşağıda açıklanacağı gibi, Atina hububatının önemli bir kısmını Mısır-Rhodos rotası üzerinden sağlamaktaydı. Demosthenes bunların yerine meseleyi, Rhodosluların özgürlüğüne kavuşması kavramı altında ele alarak insani duyguları ön plana çıkarmaktadır.⁷

Aslında şimdi Atina'dan yardım isteyen bu Rhodoslu demokratlar aynı zamanda “Sosyal Savaş” öncesi Atina'ya karşı ayaklanmayı başlatan kişilerdir. Hornblower'a göre, Demosthenes tabiatıyla konuşmasını güçlü kılarak Atina'nın Rhodos'a müdahalesini sağlamak için geçmişteki ayaklanmalardan dolayı doğrudan kendilerine başvuran bu Rhodoslu demokratları değil, Mausolos'u gerçek sorumlu ve suçlu tutmayı tercih edecekti. Bunun yanında tavırları sonucunda Sosyal Savaş'ın kaybedilmesine yol açan Timotheus ve Khabrias gibi generalleri temize çıkarmak için de,⁸ Mausolos'u suçlamayı yeğlemiş olabilirdi. Zira Atina Makedonya kralı II. Philippos'a karşı savaşmak için generallere ihtiyaç duymaktaydı.⁹

Diğer kaynaklar da Mausolos'un Sosyal Savaş öncesinde ve sırasında Rhodos üzerinde kesin bir kontrole sahip olduğunu göstermemektedir. Bu ilgili kaynakları yakından incelemek gerekirse, I. yy. Hellen tarihçilerinden Diodoros, Bibliothēkē olarak adlandırılan eserinde IV. yy Hellen tarihi ile ilgili Kymeli Ephoros (ca. 400-330)'dan yararlandığı bir paragrafta Mausolos'un Sosyal Savaş'a doğrudan katkıda bulunduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “[3] *Khios, Rhodos, Kos ve Byzantion'un ayaklanmalarından zarar gören Atinalılar üç yıl süren 'Sosyal Savaş' olarak adlandırılan savaşa giriştiler. Atinalılar Khares ve Khabrias'ı amiraller olarak seçtiler ve onları bir donanmayla gönderdiler. İki general Khios'a yelken açtıklarında Khiosluların müttefikleri Byzantion, Rhodos, Kos ve aynı zamanda Karya tiranı Mausolos onlara*

⁶ Demosthenes'in çıkarmış olduğu kanunlar ve kararnemelerle kendisine maddi çıkarlar sağladığı ve rüşvet aldığı hakkındaki suçlamalar için bk., Dinarkhos, *Kata Dēmosthenous* (Demosthenes'e Karşı), özellikle 1.41-45.

⁷ Demosthenes, 15.17-22.

⁸ Generallerin savaşa karşı çıkması ve yargılanmalarıyla ilgili olarak bk., Diodoros, 16.21.1 vd; İsokrates, 15.129; Nepos, Timotheus, 3.5; Nepos, İphikrates, 3.3; Polyainos, *Stratēgēmata*, 3.9.29; Dinarkhos, *Kata Dēmosthenous*, 14; Schaefer 1885, 175 vd.

⁹ Hornblower 1982, 210-211.

[Khioslulara] yardım etmek için geldiler.”¹⁰ Burada sadece Mausolos’un Sosyal Savaş’a katkısından bahsedilmektedir. Demosthenes’in iddia ettiği gibi, onun müttefikleri doğrudan ayaklandırdığına dair bir veri yoktur. Diodoros daha sonra Hellas merkezinde Sosyal Savaş’ın devam ettiğini bildirmektedir ve burada ilginç bir şekilde Mausolos’dan hiç bahsetmez. Diodoros’a göre, Khioslular, Rhodoslular, Koslular ve Byzantionlular bir taraftan, Atinalılar diğer taraftan büyük hazırlıklar yaparlar. Zira savaşın sonucunu deniz savaşı belirleyecektir. Atina, komutanları İphikrates, Timotheus ve Khares’i savaşı devam ettirmek için gönderir. Bu arada Khioslular, Rhodoslular ve Byzantionlular müttefikleriyle beraber yüz gemilik bir deniz gücü oluştururlar. Ardından Atina kontrolündeki adalar olan İmbros ve Lemnos’u yağmalarlar. Samos şehrini karadan ve denizden kuşatırlar. Daha sonra Atina’ya bağlı diğer adaları da kırıp geçirerek savaş ihtiyaçları için para toplarlar. Bu arada Atina generalleri ilk önce Byzantion’u kuşatmayı planlarlar. Bunun üzerine Khioslular müttefikleriyle beraber Samos’u kuşatmaktan vazgeçip Byzantion’un yardımına koşunca, her iki tarafın donanması da Hellespontos’da karşı karşıya gelir. Khares savaşmak isterken, diğer generaller İphikrates ve Timotheus denizin dalgalı olması nedeniyle savaşa karşı çıkarlar. Khares bunun üzerine onları ihanetle suçlar ve Atina meclisine şikâyet eder. Yukarıda belirtildiği gibi, buna çok öfkelenen Atinalılar İphikrates ve Timotheus’a büyük para cezaları vererek onları generallikten alır.¹¹ Diodoros Sosyal Savaş’ın sonraki dönemiyle ilgili bu metinlerinde Mausolos’u muhtemelen müttefikler içinde göstermektedir. Ancak müttefikler içinde gösterse dahi, bu kaynak Sosyal Savaş’ın sonraki dönemiyle ilgili olarak Mausolos’un etkin bir lider rolü oynamadığının göstergesidir.¹² Aynı zamanda, ayaklanan şehirlerin savaşın sonraki dönemlerinde Mausolos’un liderliği olmadan büyük bir güç oluşturmayı becerebildikleri ve Atina’ya karşı başarılı saldırılar gerçekleştirebildikleri görülmektedir.

Yine aynı bağlamda özellikle vurgulanması gereken nokta, Byzantion, Rhodos ve Khios’un daha önceden de Mausolos’un desteği olmadan ayaklanma teşebbüsünde bulunmalarıdır. Diodoros Atina ile Thebesliler arasında düşmanlıkların sürdüğü 364/3 tarihinde Thebesli kumandan Epaminondas’ın, Byzantion, Khios ve Rhodos’a yönelik bir donanma birliğini kumanda ettiğini ve bu şehirleri Thebeslilerin “kendisi (ιδίᾱς)” yaptığını, diğer deyimle onlarla ittifak kurduğunu bildirmektedir.¹³ S. Ruzicka bunun sebebinin, Atina generali Timotheus’un 365 yılında Pers garnizonunun bulunduğu Samos’u 10 aylık bir

¹⁰ Diodoros, 16.7.3.

¹¹ Yukarıda dipnot 8’de belirtildiği gibi.

¹² Bu konuda bk., Cawkwell 1984, 345 dn 33.

¹³ 15.79.1.

kuşatmadan sonra ele geçirerek 387/6 Kral Barışı'ndan beri Perslere karşı açıkça tavır alması sonucunda Byzantion, Khios ve Rhodos'un bir Atina-Pers çatışmasından çekinmesi olduğunu savunmaktadır. 377 yılından itibaren Atina ile ittifak halinde olan Byzantion, Rhodos ve Khios Doğu Akdeniz Hellenleri arasında en önemli tiraret devletleriydiler. Bir savaş durumunda ekonomik etkinlikleri zarar görecekti. Bu noktada bu devletler Thebeslilerle ittifaka girerek ve Atina gemilerine limanlarını kapatarak bir savaş çıkmasının önüne geçmiş olacaktı. Bu noktada eğer Byzantion, Khios ve Rhodos Atina ile olan ittifaklarını 364/3 yılında bozduysalar, Diodoros'un, 16.7.3'de Sosyal Savaş ile bağlantısını kurduğu Byzantion, Khios ve Rhodos ayaklanmaları Thebesli Epaminondas tarafından 364/3 yılından itibaren ivme kazandırılan ve devam eden ayaklanmalardı.¹⁴

Aslında bu ayaklanmaların asıl sebebi, 377'de kurulan İkinci Atina Konfederasyonu olaylarında Atina çıkarlarının öne çıkmasıdır. Diodoros, Atina Samos'u ele geçirdikten sonra Atina generali Khares'in 361/0 yılında Korkyra adasına yönelik faaliyetleriyle ilgili olarak şunları bildirmektedir: “[3]...*Khares müttefik bir şehir olan Korkyra'ya yelken açtı ve orada öylesine şiddetli bir iç karışıklığa yol açtı ki, pek çok adam öldürme ve gasp meydana geldi. Bunun sonucunda Atina demokrasisi müttefiklerin gözünde güvenilirliğini yitirdi. Ayrıca Khares pek çok diğer kanunsuz davranışta bulunduğundan hiçbir iyi iş başaramadı ve ülkesinin güvenilirliğini kaybetmesine neden oldu.*”¹⁵ Buradan da görüldüğü gibi, Khares bir yolla bir grubu diğerine karşı destekleyerek iç karışıklığa sebep olmakta ve orayı güçsüz duruma düşürerek kontrolü sağlamaktaydı. Atinalıların daha sonra 357 yılında Eubolia'ya sefer düzenledikleri ve hakimiyeti ele geçirdikleri bildirilmektedir. Bunun sebebidir Eubolia adasındaki iki grup arasında bir iç savaş çıkması sonucunda, bir grubun Thebesliler'den yardım isterken diğerinin Atinalılar'dan yardım istemesidir.¹⁶ Atina'nın, yine 357 yılında Trak kralı Kotys'ın daha önceden Atina'dan ayırdığı

¹⁴ Ruzicka 1998, 65-8; ayrıca bk., Sealey 1976, 439.

¹⁵ 15.95.3. Khares ve Korkyra için bk., Aeneas Taktikus, 11.13 vd. Demosthenes ise Korkyra'yı yöneten fraksiyonun Atina'ya karşı düşmanca tavrına işaret etmektedir. Bk., Kata Timokratous, 24.202; Peri tou Stephanou, 18.234.

¹⁶ Diodoros, 16.7.2. Aiskhines (Kata Ktēsiphōntos, 3.85) Thebeslilerin Eubolia adasındaki şehirleri köleleştirmek için saldırıyı başlattığını ve buna karşın Atinalıların 30 gün içinde galip gelerek Eubolia'da üstünlüğü ele geçirdiğini bildirmektedir. Ancak Aiskhines Eubolia'da yardım isteyen grupların oligarşi mi yoksa demokrasi taraftarı mı oldukları konusunda bir şey söylememektedir. Contra Hornblower (1982, 207). Atina'nın Eubolia Seferi ile ilgili olarak ayrıca bk., Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions II (GHI), 153, 154. Öte yandan, Atina'nın Eubolia adasında hakimiyeti ele geçirmesinin müttefikler arasında paniğe yol açtığı ve onları ayaklanmaya sevk ettiği öne sürülmektedir. Bk., Busolt 1875, 822.

Trakya Hellen şehirlerini “yardımlar” ödemeye zorladığı görülmektedir.¹⁷ Atinalı hatip İsokrates’in de bu bağlamda “yardımları” ödemeyen müttefiklerin denizlerde yelken açmalarına izin verilmemesine dair atıfta bulunması, Atina’nın ayaklanan müttefiklere karşı ya etkin olarak üyeliklerine devam etmeleri ya da saldırıya uğrayacakları konusunda bir ultimatomu olabilir.¹⁸ İsokrates yine aynı konuşmasının hypothesis’inde, yani giriş bölümünde, General Khares’in Atina’yı eski gücüne yeniden kavuşturmak için Khios, Rhodos ve diğer müttefiklere saldırdığından bahsetmektedir.¹⁹ Atina’nın bundan sonraki hedefi birlik için yükümlülüklerini yerine getirmeyen Rhodos, Khios ve Byzantion şehirlerine baskı uygulamak olacaktı. Zira Atina eski gücüne kavuşmak için özellikle Byzantion, Rhodos ve çevresinde kontrolü sağlamak zorundaydı.²⁰ Demosthenes Atinalıların Samos adasını ele geçirip adaya özgürlüğünü verdiği gibi, Rhodosluları da özgür kılabileceğini söylemektedir (§4, 9). Diğer taraftan, Khios, Byzantion ve Rhodosluların Atina’nın onlara karşı “haince ve gizlice plan tasarlaması” sebebiyle bir araya gelerek Atina’ya karşı savaştıkları bildirilmektedir.²¹ Burada “haince ve gizlice plan tasarlamak” anlamına gelen *ἐπιβουλεύω* fiili Atina’nın bu şehirlere karşı sinsice emelleri olduğunu, yani diğer bir deyimle buraları ele geçirmeye kararlı olduğuna işaret etmektedir. Bu kararlılığı önceden sezen Rhodoslular müttefikleriyle beraber ayaklandılar. Demosthenes yine bahsi geçen konuşmasında (§15) Rhodoslu demokratların başkaldırarak Atinalıları “kendi hakları olandan” esirgediklerini bildirmektedir. *Κομίζασθαι* genellikle mülkleri geri kazanmak için kullanılan bir fiildir, *τα ὑμέτερα* ise Atina’nın V. yy. imparatorluğunun mal ve mülkleridir.²² Daha özele imdirgemek gerekirse, Rhodos’daki oligarşik devrim sonucunda burada bulunan Atinalıların (§5), özellikle Atinalı tüccarların

¹⁷ Tod, GHI, 151; Demosthenes, Kata Aristokratous, 23.175.

¹⁸ Peri eirēnēs (Barış Üzerine), 8.36.

¹⁹ İsokrates, 8. hypothesis: “...ἐπεχείρησε Χίους καὶ Ῥοδίων καὶ τοῖς λοιποῖς συμμάχοις.”

²⁰ Peloponnesos Savaşı’nda Atina’nın sonunu hazırlayan ilk önce Karya açık denizlerinde gerçekleşen İonya Savaşı, daha sonrada Hellospontos’da deniz güçlerinin yenilgiye uğraması olmuştu. Atina açısından Byzantion üzerinden Karadeniz hububat ticaretinin ve Rhodos üzerinden Mısır ticaretinin, özellikle hububat ticaretinin güvenli bir şekilde yürütülmesi önemliydi. İonya Savaşı sırasında da Samos’u merkez üssü olarak kullanan Atina buradan ticaret yollarının güvenliğini sağlamakta ve gerektiğinde operasyonlar düzenlemekteydi. V. ve IV. yy.’da Mısır ve Karadeniz ticaret yolunun Atina açısından özellikle kriz dönemlerindeki önemi için bk., Garnsey 1988, 120-139, 142-164.

²¹ Demosthenes, 15.3.

²² Cawkwell 1972, 272, dn 4. Andokides Atinalı muhaliflerin 390’lı yıllarda Khersonesos’u, kolonileri ve “denizötesi mülklerle borçları” geri kazanma arzusunda olduklarını, ancak bunun mümkün olmadığını bildirmektedir. Bk., Peri tēs pros Lakedimonious eirēnēs, 3.15. 360’lı yıllarda bu ihtirasların tekrar canlandığı görülmektedir.

mallarına ve mülklerine ve hatta alacaklarına el konmuş olmalıydı. Bu durumda Rhodoslu oligarklar Atina ile ticaret yapan tüccarların Rhodos limanlarını ücretsiz kullanması imkânını da ortadan kaldırmış olmalıydılar. Ayrıca Demosthenes'in 353/2 yılına tarihlendirilen *Peri Suntaxeōs* (Organizasyon Üzerine) adlı konuşmasında 13.1 üzerine düşülen scholion'da Sosyal Savaş'ın çıkmasında Rhodosluların kendilerinin suçlu oldukları vurgulanmaktadır.²³

Sonuç olarak Pers kralı Artakserkes II'nin 359 veya erken 358 yılında ölmesiyle,²⁴ denizlerde daha serbest hareket edebilecek bir konuma gelen Atina'nın eski gücüne kavuşmak için ilk önce Khios adasına saldırarak Sosyal Savaş'ı başlattığına ve buna karşın Rhodos'un önderlik ederek diğer müttefikleriyle birlikte direndiğine şahit olmaktayız. Atina, 365 yılından itibaren eski gücüne kavuşmak için Samos, Korkyra ve Euboia'da yaptığı gibi, Khios, Byzantion ve Rhodos'da da kendi ekonomik çıkarlarını koruyacak genelde demokratik ve zorunlu durumlarda oligarşik kukla hükümetler kurma uğraşı içine girmişti. Atina'nın siyasi emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmesi üzerine, bu devletler siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak için zorunlu olarak kendi insiyatifleriyle birlik oluşturdular ve direndiler.²⁵ Atinalılar Sosyal Savaş'ı Atina'nın müttefiklere veya Mausolos'a karşı savaşı değil, sadece Rhodos'a karşı savaşı olarak görmekteydiler.²⁶ Demosthenes'in iddia ettiği gibi, bu devletlerin ayaklanmasında doğrudan Mausolos'un kışkırtmasının olduğu yönündeki öngörüler sağlam temellere dayanmamaktadır. Atina'nın ayaklanan yerlerde hâkimiyeti ele geçirmesi Karya'yı da doğrudan tehdit edecekti.²⁷ Kanımızca, Mausolos bundan dolayı ve Perslerin Atina'ya karşı müttefiki olarak Sosyal Savaş'a başlangıçta destek verdi. Savaşın başladığı 357 yılından sonra Mausolos'un desteği konusunda bir kanıt bulunmamaktadır. Belkide

²³ Bu scholion'un Eski Yunanca'sı şöyledir: “δοκοῦσι δὲ μάλιστα ὑπὸ Ῥοδίων ἠδικῆσθαι ἰσχυρόντων τε κατὰ θάλατταν καὶ πεισάντων τοὺς ἄλλους ἀποστῆναι συμμάχους”. Bk., Dindorf 1851, 220, satırlar 10 vd.

²⁴ Bk., Diodoros, 15.93.1; Polyainos, 7.17.

²⁵ Bazı Rhodosluların Atinalılar tarafından 365 yılında veya sonrasında yerinden edilen Samoslu sürgünlere yardım ettikleri bilinmektedir. Buradan Rhodosluların Atina'nın saldırganlığı karşısında hâlihazırda alarma geçtikleri söylenebilir. Bk., Mausolos 1982, 126-7.

²⁶ Bu delil Romalı komedi yazarı Lucius Lavunius tarafından yazılan bir oyundan fragman olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu fragmanda “Athenienses bellum cum Rhodiensibus” ifadesi geçmektedir. Fragman için bk., Ribbeck 1885, 96 vd. Bu fragmanda konuşmacının gerçek bir savaştan bahsetme ihtimali bulunmaktadır ve belkide Lavunius'a atıfta bulunan IV. yy. komedi yazarı Menandros'un Hellen dilindeki orijinal eserinden alınmıştır. Bk., Homblower 1982, 212.

²⁷ Rhodos adası stratejik açıdan Karya üzerinde hegemonya kurmak için, Karya'da Rhodos için hem stratejik hemde ekonomik açıdan önemlidir. Bk., Demosthenes, 15.12; Pindaros, Olympian Odes, 7.18-19.

Mausolos bu dönemde Atinalılarla bir anlaşma yapmıştı.²⁸ Kaynaklar Khioslular, Rhodoslular, Koslular ve Byzantionluların kendi çabalarıyla Atina'ya karşı başarılı bir savaş yürüttüklerini ve Atina'yı 356 yılında Embata'da yenilgiye uğrattıklarını göstermektedir. Nihayetinde, Mısır'ın da tehdit etmeye başlamasıyla Atina teslim olmak zorunda kalmıştır.²⁹

Mausolos'un Sosyal Savaş sırasında Rhodos adasını kontrol altında tuttuğu iddiasına dair bir diğer delil olarak, Demosthenes'in yine Rhodosluların özgürlüğü üzerine yaptığı konuşmasında aktarmış olduğu bir cümle gösterilmektedir.³⁰ Demosthenes şöyle bildirmektedir (§15): “[15]...*Onlar [Rhodoslular] Hellen ve kendilerinden daha iyi olanlarla yaptıkları ittifakı hiçe saydılar ve şimdi onlar [Rhodoslular] kalelerine kabul ettikleri kölelerin köleleri olan barbarların köleleridirler.*” Demosthenes Burada Rhodosluların İkinci Atina Konfederasyonu'ndan ayrılarak, Sosyal Savaş'ta Mausolos ile birlikte Atina'ya karşı tavrı aldıkları açıklanmaktadır. Son cümle ise

---

²⁸ Atina'nın Sosyal Savaş sırasında (muhtemelen 355 yılı civarında) Atinalı hatip ve yazar Androtion başkanlığındaki bir elçilik heyetini Mausolos'a gönderdiği bilinmektedir. Elçilik heyetini taşıyan geminin düşman zannederek bir kargo gemisine el koyduğu bildirilmektedir. Bk., Demosthenes, 24.11 vd. Androtion'un amacının Sosyal Savaş Atina için katlanılır şartlarda sona erdirmeye yardım etmek olduğu öne sürülmektedir. Bk., Worthington 2000, 22. Bir diğer görüşte, elçilik heyetinin misyonunun Mausolos'u adalar hakkında uyararak olduğu yönündedir. Bk., Demosthenes 24.11 üzerine düşülen scholion; Hornblower 1982, 214-5. Aslında bu heyetin amacının ne olduğunu tam olarak açıklayan bir kaynak bulunmamaktadır. Androtion Mausolos'un Sosyal Savaş'tan çekilmesini sağlamak ve hatta onu Perslere karşı ittifaka ikna etmek için de oraya gönderilmiş olabilirdi. İdrieus'un hükümdar olduğu ve onun Perslerle sürtüşme halinde olup 346 yılında böyle bir teşebbüste bulunduğu görülmektedir. Bk., İsostrates, 5.103. Konuşmalarından günümüze kadar tek bir fragmanı gelen Androtion, Karya tiranı İdrieus hakkında şöyle bir benzetmede bulunmaktadır: “O [İdrieus] saldırıya ve ısırmaya hazır olan bir köpek gibidir, prangaları çözüldüğünde tehlikelidir.” Bk., Aristoteles, Rhetorika, 1406 b 25 = FgrHist (Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker) 324 F 72. Androtion'un hocası İsostrates'in aktardığı bilgiler doğrultusunda İdrieus'un bu saldırganlığının Perslere yönelik olduğu söylenebilir. Daha sonradan 344/3 yılında Androtion'un Perslerin dostluk teklifini reddetmek için öneride bulunduğu bilinmektedir. Bk., FgrHist 324 T 13 ve F 53. Androtion'un burada Perslere karşı gerçekleşecek mücadelede Asya satraplarının desteğini aradığı dikkate alınmalıdır. Sonuçta, Androtion'un elçilik heyetinin 355 yılı civarında Mausolos'u ikna etmeyi başardığı ve iyi bir ilişkiye girdiği yazıtlarla ispatlanabilir görülmektedir. Bk., Hornblower 1982, 217-8. Bunun yanında Androtion 340'lı yıllarda olduğu gibi 355 yılı civarında da Asya satraplarından destek arayışı içinde olabilirdi. Atina devletinin 354/3 yılında Apollonides adında bir Halikarnassoslu'yu bir proxenia kararnamesiyle şerefliendirdiği bilinmektedir. Bk., IG II² 136. Atina'nın IV. yy.'ın ikinci yarısında şerefliendirdiği bir diğer Halikarnassoslu için bk., SEG (Supplementum Epigraphicum Graecum), XIX 54.

²⁹ Sealey 1976, 439-440.

³⁰ Berthold 1978 130; Hornblower 1982, 127, 149, 187.

Mausolos'un Rhodos'da bir Karya garnizonu kurduğu şeklinde yorumlanmaktadır.³¹ Buna karşın, Demosthenes bu cümlede Karyalıların doğrudan garnizon kurduklarından söz etmemektedir. Burada geçen “kölelerin köleleri olan barbarlar” ifadesi, Rhodoslular Perslerin köleleri olan Karyalıların köleleri konumuna düşmüştür şeklinde yorumlanabilir. Barbarlardan kasıt ise Karyalılarıdır ve bunların Rhodos'a konuşmanın yapıldığı 351 yılından önceki bir tarihte kabul edilmelerinden bahsedilmektedir. İster istemez şu soru sorulabilir. Acaba Demosthenes burada Vitruvius'un da bahsettiği şekilde Artemisia'nın kurnazca bir taktikle savaştan Rhodoslular tarafından kabul edilmesini mi ima etmektedir? Ancak bu noktada bir diğer soru sorulabilir; neden Demosthenes Vitruvius'un aktardığı olaydan bahsetme gereği duymamıştır? Bu kolaylıkla yanıtlanabilir. Demosthenes'in konuşmayı yapmadaki amacı oligarşik devrim sonucunda sürgün edilen Rhodoslu demokratların özgürlüğünü sağlamak için Atinalıları Rhodos'a müdahale etmeye ikna etmektir. Eğer Demosthenes konuşmasında Rhodoslu oligarkların bir zamanlar Halikarnassos'a saldıracak kadar güçlü olduklarını ifşa ederse, Atinalılar bu müdahaleyi gerçekleştirmeye tereddüt edeceklerdi. Ayrıca Artemisia'nın kurnaz taktiği sonucunda Rhodos deniz gücüne tek bir zarar bile gelmemiştir. Bu deniz gücü bu sefer Artemisia ile birlikte hareket eden Rhodos'un önde gelenlerinin emrindeydi. Demosthenes Artemisia'nın Rhodos'u ele geçirmedeki taktik başarısına değinmeyerek, Rhodos'a müdahale etme konusunda Atina meclisini daha kolay ikna edebilecekti.

Bütün bunlara ilaveten, ilgili kaynaklar yeniden incelendiğinde Sosyal Savaş'tan sonra Rhodos'daki oligarşik devrimin Mausolos'un müdahalesinden çok iç çekişmeler sonucunda meydana geldiği söylenebilir. Değişen iç ve dış dinamikler paralelinde IV. yy.'ın ilk yarısında Rhodos'da sık sık devrimlerin olduğu bir gerçektir.³² Demosthenes “Rhodosluların Özgürlüğü” adlı

³¹ Berthold 1978 130; Hornblower 1982, 127, 149, 187.

³² Rhodos halkı 398-395 yılları arasında Sparta'ya karşı ayaklanarak Atina generali Konon'un komutası altındaki Pers donanmasını şehirlerine kabul ettiler. Rhodosluların Sparta'ya karşı ayaklanmasında yabancı güçlerin etkin bir müdahalesi olmadığı ve hatta bu iç ayaklanmanın demokrasi veya oligarşi taraftarı bütün Rhodosluların rızasıyla gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Bk., Bruce 1961, 167. Daha sonra bu sefer oligarşi taraftarları dış destek olmaksızın muhtemelen 391 yılının erken baharında başarılı bir darbe gerçekleştirdiler. Yönetimlerini güçlendirmek ve Atinalıların adayı kontrol etmesini önlemek için Spartalıların müdahalesine göz yumdular. Ekdikos'un komutası altındaki Sparta kuvvetleri ulaşmadan önce Rhodoslu demokratlar geç yaz veya erken sonbahar 391 yılında başarılı bir karşı devrim gerçekleştirdiler. Uzun süren bir iç savaştan sonra şimdi Sparta amirali Teleutias'ın desteğini alan oligarşi taraftarları yavaş yavaş kendilerini toparladılar ve Atinalıların 389 yılı yazında demokratlara yardımının gecikmesi sonucunda nihai zafere ulaştılar. Bk., David 1984, 283-4. 387/6 yılından

konusmasını yaptığı 351 yılında, Rhodos'un tekrar oligarşiye döndüğüne açıkça değinmektedir (§19). 353/2 yılına tarihlendirilen yukarda bahsettiğimiz konuşmasında da Rhodos'da demokrasinin yıkıldığından tesadüfî olarak bahsetmektedir.³³ Bu durumda, Rhodos Artemisia'nın tahta çıktığı 353 yılı itibarıyla oligarşiye dönmüştü. Aristoteles'de Politika adlı eserinde büyük bir ihtimalle Rhodos'daki bu oligarşik devrime işaret etmektedir.³⁴ Demokratik hükümetlerin düşüşünde demagogların etkisinden bahsederken, onların arsızlığı yüzünden demokrasilerde devrimlerin meydana geldiğini bildirmekte ve buna örnekler vermektedir. Bu noktada şöyle devam eder: “*Demokrasi Kos'da zararlı demagogların ortaya çıkması nedeniyle yıkıldı. Zira ileri gelenler gnōrimoi birbirlerine kenetlendiler; Rhodos'da da aynı şey gerçekleşti. Çünkü demagoglar eskiden beri kamu hizmetleri için ödeme yapmaktaydılar ve aynı zamanda varlıklı deniz kaptanlarının triērarchoi'nin borçlu oldukları paraları ödemelerine engel olmak için ve bu sebeple kendilerine karşı açılan davalar yüzünden ortak bir amaç etrafında birleşerek halk hükümetini düşürmeye zorlandılar.*”³⁵ Aristoteles bir önceki paragrafta da aynı olaya atfen Rhodos'un ileri gelenlerinin aralarındaki bağın, sıradan halkın yol açtığı düzensizlik (ataxia) ve anarşi (anarchia) yüzünden kuvvetlendiğini bildirmektedir.³⁶ Burada Rhodos halkı arasındaki çıkar çekişmeleri ön plana çıkmaktadır. Rhodos Donanması 357/6-355/4 yılları arasındaki Sosyal Savaş'da aşırı derecede yükümlülük altına girmişti ve muhtemelen triērarchoi ile ilgili mahkemelerin

---

sonraki otuz yıllık dönemde Rhodos'un iç tarihiyle ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Rhodos'un sadece 377 yılında İkinci Atina Konfederasyonu'na katıldığı bilinmektedir. Atina Konfederasyonu'na katıldığında Rhodos'a demokratik bir yönetim hakimdi ve Demosthenes'in “Rhodosluların Özgürlüğü Üzerine” başlıklı konuşmasından anlaşılacağı üzere 357 yılında Atina'ya karşı ayaklandığında demokratik yönetimin devam ettiği görülmektedir. Bk., Hornblower 1982, 125-127.

³³ Peri Suntaxeōs, 13.8. Demosthenes'e ait olduğu düşünülen bu konuşmanın, tam tarihi bilinmemesine rağmen 353-2 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Bk., Hornblower 1982, 129 dn 191.

³⁴ Diğer taraftan Aristoteles'in 391 yılının erken baharında Rhodos'da meydana gelen oligarşik devrimi kast ettiği düşünülmektedir. Bk., David 1984, 273-5. David Sosyal Savaş'tan sonraki hükümet değişikliğinin Mausolos'un müdahalesi sonucunda gerçekleştiği ve Aristoteles'in ise iç güçler tarafından gerçekleştirilen ve iç çatışmalardan kaynaklanan nedenlerle gerçekleşen bir devrime atıfta bulunduğu hareketle, Aristoteles'in sözünü ettiği devrimin 391 yılında gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ancak tartıştığımız üzere, bu devrimin Mausolos'un müdahalesi sonucunda meydana geldiğini doğrudan gösteren tek bir kanıt bile yoktur.

³⁵ Bk., 5.1304b 28-31. Triērarchos (çoğul triērarchoi) devlet kararnamesiyle bir savaş gemisinin (triērēs) bir yıllık ihtiyacını karşılıksız olarak sağlayan ve gemiyi kumanda eden varlıklı deniz kaptanına verilen isimdir.

³⁶ Politika, 5.1302b 20 vd.

kurulması bu seferberliğin bir sonucuuydu.³⁷ Burada demokratik hükümetin uyguladığı zorlu yükümlülükler karşısında kamu borcu olan Rhodoslu varlıklı demagoglarla gemilerin tamiri veya belkide mürettebatına olan borçlarını ödemedikleri için kendilerine dava açılan deniz kaptanlarının işbirliğine şahit olmaktayız. Bu demagoglar donanmanın ihtiyaçlarını sağlayan yine varlıklı konumdaki triērarchoi'nin çıkarlarını korumak için mecliste veya mahkemelerde onlar lehine konuşmalar yapmaya başlamışlardı. Bu konuşmalar sonucunda kendi taraflarına önemli bir kitleyi çekmeyi başardıkları ve sonuçta demokratik hükümetin yıkılmasında etkin oldukları görülmektedir. Demosthenes oligarşik devrimin liderlerinin, demokratik hükümeti devirmek için kendi saflarına kattıkları bazı Rhodoslu vatandaşları dahi sürgüne gönderdiklerini iddia etmektedir (§14). Rhodoslular kendi içlerinden komplocular tarafından hata yapmaya, yani demokrasiyi yıkmaya itilmişlerdi (§16). Sonuçta, Rhodos'daki devrimin dış müdahaleden çok iç çekişmeler sonucunda muhtemelen 354 yılı civarında meydana geldiği ön görülmelidir.

Mausolos'un Sosyal Savaş sonrasında Rhodos'daki iç çekişmelere müdahil olduğu iddiasına dair bir diğer kaynak olarak Hellen yazarı Athenaios (ca. İ.S. 200) 'un Deipnosophistai adlı eserindeki bir bölüm gösterilmektedir. Ancak iddia edilen aksine,³⁸ Athenaios'un cümlelerinde Karya desteği veya Hegesilokhos adlı Rhodoslu bir aristokratın Mausolos'dan destek alarak Rhodos'da oligarşik devrim gerçekleştirdiğine dair bir delil yoktur. Athenaios muhtemelen 354 yılı civarında Rhodos'daki oligarşik devrimin liderliğini yapan Hegesilokhos adlı bu şahıs hakkında şunları söylemektedir: *“Theopompos Histories (Tarihler) adlı eserinin XVI. kitabında bir Rhodoslu hakkında şöyle yazmaktadır: ‘Hegesilokhos, en başta sırılısklam sarhoş olduğundan ve kumar oynadığından dolayı hiç faydası olmayan birisiydi ve Rhodoslular ona asla güvenmemekteydiler; bunun yanında hayatındaki savurganlığı yüzünden kendi dostları ve geri kalan vatandaşlar arasında da kötü bir itibara sahipti’. Theopompos Hegesilokhos'un arkadaşlarının yardımı sayesinde kurduğu oligarşik hükümet konusunu ele almakta ve şunları eklemektedir: ‘Onlar pek*

³⁷ Hornblower 1982, 127.

³⁸ Berthold (1978, 130) şöyle bildirmektedir: “Sosyal Savaş'ın sonunda, muhtemelen 355/4 yılı esnasında, Rhodos'da ayaklananlara mücadelelerinde yardım etmiş olan Karya Mousolos demokrasi karşıtı bir darbe yapmaya muktedir oldu. Agesilokhos'un önderliğindeki dar bir oligarşik komitede, bir Karya garnizonunun desteğiyle adada yönetici güç ve Karya hâkimiyetinin aracı oldu”. Berthold buna binaen Vitruvius'un belirttiği gibi bu oligarşik devrimin önderlerinin kendilerini yönetime getiren ve koruyan Mausolos hanedanlığına sebepsiz yere saldıramayacağını, bunun için Rhodos'da yeniden oligarşik veya demokratik devrimin olması gerektiğini iddia etmektedir. Berthold'un belirttiği oligarşik darbe liderinin ismi Agesilokhos değil, Hegesilokhos (Ἡγησιλόχος)'dur.

çok iyi aileden gelen kadının ve önde gelen vatandaşların eşlerinin ırzlarına geçtiler. Azımsanmayacak kadar erkek ve genç delikanlıyı bozdular. Hovardalıklarında öylesine ileri gittiler ki, hatta özgür kadınlara sahip olmak için kendi aralarında kumar oynayarak hadlerini aştılar, ve aralarında en az zar atan, şehrin kadınlarından birisini kazanan kişinin eğlenmesi için getirecekti. Bu konuda bahaneye müsaade etmediler, ikna veya güçle, ne yolla olursa olsun onlara kadınları getirme emri verdiler. Bazı Rhodoslular bu türden zar oyunu oynadılar. Fakat devletin liderliğini yapan Hegesilokhos bu oyunu en çarpıcı biçimde ve en sık oynayan kişiydi.”³⁹ İ.Ö. IV. yy. tarihçilerinden Khioslu Theopompos çok yazan ve muhtemelen döneminin en etkili yazarlarından. Ancak eserlerinden bazı parçalar günümüze kadar gelmiştir. Theopompos’un da belirttiği gibi Hegesilokhos Rhodos’daki oligarşik devrimi arkadaşlarının yardımıyla gerçekleştirmişti (...κατεστήσατο μετὰ τῶν φίλων...). Burada Mausolos’un ismi geçmemektedir. Sonuçta, Rhodos’da oligarşik yönetimi kuran Hegesilokhos’un Mausolos ile doğrudan bir bağlantısını kurmak ve onun kukla hükümeti olduğunu iddia etmek zordur. Aslında Theopompos’un Karyalı olduğunu gösteren bir delil de yoktur. Theopompos bir Hellen isimdir ve Demosthenes’in sözünü ettiği (§5) Rhodos’da yaşayan önde gelen Hellen kökenli aristokratlardan biri olabilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, muhtemelen 354 yılı civarında Rhodos’da oligarşik bir devrim gerçekleşmiştir. Rhodos’daki oligarşik devrimin Mausolos’un müdahalesi sonucunda meydana geldiğini gösteren doğrudan bir delil bulunmamaktadır. Bu dikkate alındığında yukarıda iddia edilenin aksine, Mausolos destekli oligarşik bir devrimin olması nedeniyle Rhodosluların Halikarnassos’a saldırımayacaklarına dair bir çıkarımda bulunmak doğru gözükmemektedir. Rhodosluların Halikarnassos’a saldırabilmeleri için ilk önce Rhodos’daki Karya garnizonlarının üstesinden gelmeleri gerektiği görüşüne gelince, böyle bir garnizonun varlığını yukarıda aktarıldığı şekliyle sadece Demosthenes ima etmektedir. Aslında Demosthenes doğrudan garnizon kurulduğunu değil, sadece Rhodosluların Karyalıları kalelerine kabul ettiğini söylemektedir. Karyalılar Rhodos’a ‘Sosyal Savaş’ sırasında Rhodosluları desteklemek için gönderilmiş olabilirlerdi. Adada ne kadar süre kaldıklarını ve adadan ne zaman çekildiklerini tahmin etmek zordur. Yukarıda belirtildiği gibi, belki de Demosthenes bu Karyalıların kabul edilmesi olayında Artemisia’nın Rhodos’u ele geçirmesine ima yoluyla değinmektedir.

---

³⁹ Athenaios 10.444E - 445A= FgrHist 115 F 121.

Hatta Rhodos'da yönetimi ele geçiren oligarkların, Mausolos'un kukla hükümeti olmalarının ötesinde ona karşı tavır almaları söz konusudur. Yukarıda Aristoteles tarafından da bildirildiği gibi 350'li yılların sonlarında Rhodoslu oligarkların çoğu gemi sahipleriydiler. Normal şartlarda ticaretle iştiğal olan Rhodos'un ileri gelenleri Sosyal Savaş sonrasında ekonomik güçlüklerle karşı karşıya gelmişler ve demokratik hükümete olan borçlarını ödememek için Rhodos'da gücü zorla ellerine geçirmişlerdi. S. Ruzicka'ya göre, bu oligarklar büyük ihtimalle ticari kaygılardan çok savaşın vermiş olduğu zorluklardan muzdarip olmuşlardı. Ruzicka, Mausolos'un yönetimi altında Halikarnassos'un büyümesinden; diğer Karya kıyı şehirlerinin ticaret merkezleri olarak öne çıkmasından ve Rhodos'un ticari açıdan arka planda kalmasından dolayı bu tüccarların rekabet güçlerinin azaldığını ve çekmiş oldukları maddi zorlukların daha da arttığını belirtmektedir.⁴⁰ Rhodos, Sosyal Savaş esnasında yüz yelkenli gemiden oluşan ayaklanma donanmasına katkıda bulunarak belli bir yükümlülük altına girmişti.⁴¹ Donanma gemilerinin donanımı sağlamak büyük bir maddi harcama gerektirmekteydi ve bu özellikle varlıklı vatandaşların sırtına yüklenmekteydi. Bu kişiler nasıl Atina da zaman zaman bundan şikayetçi oluyorlarsa,⁴² aynı şekilde Rhodoslu varlıklı kişilerde tepkilerini göstermiş olmalıydılar ve bu durum nihayetinde demokratik hükümeti devirmelerine kadar gitti. Eğer savaş Mausolos'un kışkırtmasıyla başlamışsa ve kendisi sonradan savaştan çekilmişse, Mausolos'un bu kişilerin maddi sıkıntılarını giderecek yardımda bulunduğu söylenemez. Bu durumda yönetimi ele geçiren Rhodoslu oligarkların zengin kaynaklara sahip Halikarnassos'a gözlerini

⁴⁰ Ruzicka 1992, 109.

⁴¹ Diodoros, 16.7.3, 21.2.

⁴² Demosthenes'in 362 yılında yaptığı Pros Poluklea peri tou Epitriērarchēmatos (Polykles'e Karşı, 50) adlı konuşması, Atinanın varlıklı kişiliklerinden biri olan Apollodoros'un 12 ay süren triērarchia hizmeti dönemi bittikten sonra onun tarafından yapılan harcamalar sonucunda meydana gelen borçlanmaların geri alınmasına yönelik hukuki bir dava, yani para meselesinden dolayı yapılmıştı. Özellikle Polykles'in triērarchos görevinden kaçındığını ve kendisi ile birlikte görev yapması gereken syntriērachos olmadığından savaş gemisini üzerine almayı reddettiğini görmekteyiz (50.37). Nihayetinde Atina halkının kararnamesiyle Polykles Apollodoros'un gemisini üzerine almaya zorlanır (§29). Aynı dönemde triērarchos görevini kiralama olaylarında artış görülmektedir. 357/6 yılındaki Periandros kanunu ve 339 yılındaki Demosthenes'in kanunu sayesinde bir savaş gemisini işletmenin giderlerinin daha eşit bir şekilde paylaşılması sağlandı. Atina 357 yılında ekonomik zorluklar çekmekteydi ve bir syntriērarchos'un masraflarını karşılayacak zenginlerin sayısında da önemli ölçüde bir azalma olmuştu. Bu şartlar altında Periandros kanunu önceden giderlerin tamamını üzerine alma yerine bu giderleri paylaşan symmoria sistemini getirdi. 340/339 yılı itibarıyla varlıklı Atinalıların sayısındaki yeniden artışla, birden fazla savaş gemisinin işletilmesi giderlerini karşılayabilecek duruma gelindi. Demosthenes'in bu kanunu, sistemi tekrar yeni şartlara uyarladı ve dengeyi sağladı. Bu konudaki açıklamalar için bk., Cawkwell 1984, 336 vd, özellikle sayfa 342.

dikmeleri söz konusu olabilir.⁴³ Mausolos'un ölümünden sonra güçsüz olduğunu düşündükleri bir kadının başa geçmesini fırsat bilerek yönetimi ele geçirmeyi düşünmüş olmalıydılar.⁴⁴ Daha sonraları İdrieus öldüğünde de "Karya geleneğine" göre işlerini karısı Ada'ya devretmiş ve o yönetimi ele almıştı. Ancak kardeşi Piksodaros'un gecikmeden hükümeti ele geçirdiği ve Ada'nın sadece Alinda şehrini yönettiği bildirilmektedir.⁴⁵ İ.Ö. IV. yy. ilk yarısı Hellen tarihçilerinden Ksenophon benzer bir olaya değinmektedir. Pers satrapı Pharnabazos'a bağlı olarak 399 yılında Aiolis Bölgesi'ni yöneten Dardonoslu Zenis öldüğünde, karısı Mania'nın onun yerini aldığı aktarılmaktadır. Mania Pharnabazos'a danışmanlık yapmakla kalmayıp onunla birlikte savaşır ve vergisini düzenli ödeyip hediyeler göndererek Pharnabazos'un desteğini kazanır. Ancak bazı insanlar eniştesi Medias'ı kendisi sıradan birisiyken bir kadının yönetici olmasının utanç verici olduğu konusunda kışkırtırlar. Bunun üzerine Medias, Mania ve oğlunu öldürerek yönetimi ele geçirir.⁴⁶ Artemisia olayının farkı onun bir kadın olmasına rağmen tahtını koruyabilecek güç ve yeteneğe sahip olmasıdır.

Aslında Demosthenes'in "Rhodosluların Özgürlüğü Üzerine" adlı konuşmasının içeriği detaylı incelendiğinde, bu konuşma içinde Artemisia'nın Pers kralı ile işbirliği yaparak Rhodos'u ele geçirdiğini ima eden deliller bulunmaktadır ki, bunlar şimdiye kadar modern yazarlar tarafından gözden kaçırılmıştır. Demosthenes Pers kralının "ya şaşırtmacayla, ya da meskûnlarından bazısını aldatarak" hegemonyası altına aldığı yerleri Perslere bırakmanın yanlış bir prensip olduğunu dile getirmektedir (§8). Bu sözü Rhodos'la bağlantılı olarak söylemektedir. Burada kullanılan phthanō veya parakrouō fiilleri bir yeri sürprizle veya hileyle ele geçirme anlamlarına gelmektedir. Demosthenes burada Pers satrapına bağlı Artemisia'nın,⁴⁷ Vitruvius'un yukarıda aktarılan metninde belirttiği gibi şaşırtmacayla ya da meskûnlarından bazısını kandırarak Rhodos'u ele geçirdiğini ima edebilir. Ayrıca Demosthenes tarafından aynı konuşmada aktarılan bir diğer paragraf

⁴³ Vitruvius, Halikarnassos'un bir ticaret merkezi olması ve iyi bir limana sahip olması nedeniyle Mausolos'un başkentini Mylasa'dan Halikarnassos'a taşıdığını bildirmektedir. Bk., 1. 2.8.11.

⁴⁴ Judeich 1892, 248.

⁴⁵ Strabon, 14.2.17; ayrıca bk., Arrianos, Anabasis, 1.23.7. Arrianos Ada'nın yönetimi ele almasını anlatırken, bunun yadırganmaması için Semiramis'ten beri Asya'da kadınların erkekleri yönettiğini açıklama gereği duymaktadır.

⁴⁶ Ksenophon, Hellenika, 3.1.10-15.

⁴⁷ Bilindiği gibi Mausolos 361/0 yılında Perslerle olan ittifakını pekiştirmişti. Bk., Hornblower 1982, 181. Bu ittifak Artemisia döneminde devam etmekteydi. Hatta Demosthenes 351 yılı itibarıyla Atinalıların Rhodos'u ele geçirme konusunda Karyalıları'dan daha çok Persler'den korktuklarını söylemektedir. Bk., 15.5-7, 13-14.

Rhodos'u Artemisia'nın ele geçirdiği konusunda önemli bir kanıt olarak durmaktadır. Demosthenes şöyle bildirmektedir (§27): “[27] *Hiç kimse hayatta iken Mausolos'u ve onun ölümünden sonra Artemisia'yı Kos, Rhodos ve diğer çeşitli Hellen şehirlerini ele geçirmekten alıkoyamadı ki bu şehirler hükümdarları Kral [Pers kralı] tarafından Hellenlere verilmiş ve döneminin Hellenleri onlar için pek çok tehlikelere göğüs gererek savaşlarda fazlasıyla onurlanmışlardı*”. Burada kullanılan katalambanō fiili bir yeri ele geçirmek anlamına gelmektedir. Bu metinde Mausolos'un mu yoksa Artemisia'nın mı Rhodos'u ele geçirdiği muğlâktır.⁴⁸ Ancak burada, özellikle Mausolos'un ölümünden sonra Artemisia'nın muhtemelen Rhodos'da dahil bazı şehirleri ele geçirdiğine işaret edilmektedir. Artemisia 351 yılında da Rhodos'u elinde tutmaktaydı (§12). Artemisia'nın yönetimi sırasında bazı şehirleri ele geçirdiğini teyit eden bir diğer kaynak bu bağlamda dikkate alınmalıdır. Romalı yazar Polyainos Artemisia'nın Mylasa'nın kuzeyinde Latmos şehrini akıllı bir strateji sonucunda ele geçirdiğini şu şekilde aktarmaktadır:

“Artemisia silahlı bir birliği gizleyerek Latmos'u ele geçirdi. [Artemisia] dini bir ayin düzenliyormuş gibi hadımlar, kadınlar, kavalcılar ve davulcularla şehirden 7 stades uzaklıktaki Tanrıların Anası'nın korusuna geldi. Latmialılar dışarı gelerek onun dindarlığını görüp hayrete düştüklerinde, gizlenmiş olan [askeri] güçler yerlerinden çıktılar ve şehri silah kullanmadan kavalcılarla ve davullarla ele geçirdiler.”⁴⁹

Bu kaynak Artemisia'nın savaşlardaki taktik başarısının bir göstergesidir. Artemisia tahta çıktığında sadece Rhodosluların değil, aynı zamanda Latmialılar gibi kuzeydeki kentlerinde ayaklandığı görülmektedir. Sonuçta, Artemisia şehirleri ele geçirmek için değişik taktikler uygulamaktaydı ve Rhodos'u da Perslerin rızasıyla ele geçirmiş olduğu ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Atinalılar 351 yılında Rhodos'a müdahale etme ihtimali

⁴⁸ Adaları Mausolos'un hegemonyası altında gösteren tek yazılı kaynak Suriyeli hiciv yazarı Loukianos Samasateus (ca.125- ca.180)'dan gelmektedir. Ancak Loukianos, Diogenes ile Mausolos arasında geçen bu yergi diyalogunda, aynı zamanda Mausolos'u abartılı bir şekilde Lidyalıların çoğunluğunun hükümdarı ve bütün İonya'nın gece gündüz fatihi olarak göstermektedir. Loukianos'un amacı kendisi için oldukça görkemli bir mezar yapılan Mausolos'u elden geldiğince yüce ve kibirli göstererek, onu yermektir. Sonunda Mausolos bile toprak olmuştur ve mezarında gerçekte bugün olduğu gibi yok olacaktır. Ancak önemsiz bir mezara sahip olan Diogenes'in ismi bilge insanların ağızında dilden dile konuşulacak ve yüceltilecektir. Bk., Loukianos, Nekrikoi diaologoi (Ölülerin Diyalogları), 24. Sonuçta bu kaynak Mausolos'u bilinçli olarak göklere çıkardığından kesin bir delil olarak kullanılamaz.

⁴⁹ Polyainos, 8.53.4.

doğarsa, doğrudan korkulacak bir muhatap olarak burayı önceden eline geçirmiş olan ve Rhodos'da hâkimiyetini devam ettiren “barbar ve kadın” olan Artemisia'yı görmekteydiler (§23).

Vitruvius'un belirttiği gibi, Artemisia tahta çıktığında bir kadın yönetici olarak tanınma problemi yaşadığını Demosthenes'in yine aynı konuşmasında gözden kaçan bir paragraftan öğrenmekteyiz. Pers kralı Mısır'daki amacında başarılı olmuş olsaydı,⁵⁰ Artemisia Rhodos'da Pers hâkimiyetinin devam etmesi için büyük gayret sarfedecekti ve bunuda “ona [Pers kralına] karşı iyi niyet beslemesinden dolayı yapmayacaktı. Komşusu olarak o [Artemisia] onu [Pers kralını] büyük bir minnet altında biraracacaktı ve böylelikle o [Pers kralı] ona [Artemisia'ya] mümkün olan en içten tanınmayı sağlayacaktı (§11)”. Buradan Artemisia'nın Mausolos'un halefi olarak tanınma sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Vitruvius tarafından da belirtildiği gibi, Rhodoslular Artemisia'nın yönetimini tanımadıklarından dolayı Halikarnassos'a saldırmışlardı. Aslında Artemisia'nın Rhodos'u hileyle ele geçirme nedeni de Pers kralının gözüne girmek ve onun tarafından tanınmayı sağlamak olabilirdi.

Rhodosluların 350'li yıllarda Halikarnassos'a saldıracak kadar ekonomik ve askeri güce sahip olmadıkları yönündeki görüşlerin de tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.⁵¹ Meşhur Hellen coğrafyacı Strabon'unda belirttiği gibi,⁵² Rhodos erken dönemlerden itibaren denizlerdeki başarısı sayesinde ekonomik açıdan zengin bir yerdi. Rhodos'un Doğu Akdeniz ve Mısır ticaret yolu üzerinde bulunması ve Atina gibi önemli Hellen şehirlerine sağlanan hububat ticaretinin buradan geçmesi konumunu zengin kılmaktaydı; özellikle

---

⁵⁰ Mausolos'un 366 yılında Mısır kralı Takhos ile ortak hareket ettiği bilinmektedir. Bk., Ksenophon, Agesilaus, 2.26 vd. Daha sonra, Takhos'un Pigres adında bir Karyalı'nın içinde bulunduğu elçilik heyetini Atina'ya göndermesiyle, Mausolos ile Mısır arasındaki ittifakın bozulduğu, Mısır'ın Persia'ya karşı ayaklanmasında Takhos'un Atina'dan destek arayışı içine girdiği ve Takhos'un elçilerinin Atina'ya geldiği bildirilmektedir. Bk., IG II² 119 = Hicks - Hill 121. Bu yazıtın 362 veya 361 yılına ait olduğu düşünülmektedir. Bk., Hornblower 1982, 175. Nihayetinde, Mısır 360'lı yılların geç döneminde Persia'ya karşı ayaklandı. Bu ayaklanmaya Atina generali Khabrias'da 200 savaş gemisinden oluşan bir deniz birliği ile destek verdi. Ancak Mısır'da ilk önce Persia'ya karşı ayaklananlar, bu sefer Takhos'a karşı ayaklandılar. Sonuçta, Takhos Sparta generali Agesilaus'un üstün taktik tecrübesi sayesinde Mısır'da hâkimiyeti yeniden eline geçirdi. Bk., Diodoros, 15.92.1 vd; Nepos, Khabrias, 2.3. Diodoros her ne kadar Khabrias'ın kendi özel imkanlarıyla bu savaşa katıldığını idda etse de, bu savaşta Atina'nın resmi desteği olduğu kabul görmektedir. Khabrias 363/2 yılında general olmuştu. Bk., IG II² 1.111. 362 yılında da Mısır'da görev aldığı söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, Khabrias Khios ayaklanması sırasında öldü.

⁵¹ Bu yönde görüş için bk., Berthold 1978, 131-2.

⁵² Bk., 14.2.10.

liman vergilerinden elde ettiği gelirler çok yüksek seviyede olmalıydı.⁵³ Rhodosluların V. yy ikinci yarısı Atina Vergi Listeleri'ndeki kayıtlarda normal şartlarda diğer Karya şehirlerine oranla çok büyük miktarlarda vergi ödeyebildikleri ortadadır.⁵⁴ Yukarıda belirtildiği gibi, IV. yy. ortalarında adada arkadaşlarıyla birlikte oligarşik bir yönetim kuran Hegesilokhos'un görkemli bir hayat sürdürdüğü söylenmektedir. Ayrıca Rhodos sikkeleri belli bir dönem Hekatomnos Hanedanlığı tarafından taklit edilmişti.⁵⁵ Bütün bunlar Rhodos'un ekonomik gücünün göstergesidir ve bu ekonomik gücü sayesinde tarih içinde üstün bir deniz kuvvetine sahip olmaya devam etmiştir. Rhodos'un VIII. yy.'ın ilk yarısında deniz egemenliği (thalassokrasia) kurduğu bilinmektedir.⁵⁶ Klasik Dönem (500-300) Rhodos donanması hakkında detaylı bilgiler bulunmamasına rağmen, eldeki kaynaklardan bazı çıkarımlar yapılabilir. Rhodoslular 480 yılında "Karya kıyılarında yaşayan Dorialılar" ve Koslularla birlikte Pers kralı Kserkses'in donanmasına 40 gemilik bir destek sağlamışlardır.⁵⁷ Rhodos IV. yy'da acil durumlarda 10 gemiden oluşan bir donanma birliği oluşturabilmişti⁵⁸ ve Sosyal Savaş esnasında yüz gemiden oluşan ayaklanma donanmasına katkıda bulunmuşdu.⁵⁹ Yukarıda belirttiğimiz Demosthenes 13.1 üzerine düşülen scholion'da da, Sosyal Savaş sırasındaki Rhodos deniz gücünden bahsedilmektedir. Bu deniz gücü sayesinde Rhodos Sosyal Savaş'ta başarılı olmuştu. Yine yukarıda aktardığımız Aristoteles'in Sosyal Savaş dönemiyle ilgili olarak bahsettiği, Rhodoslu triêrarchoi'nin üstlendiği görevler Atina modelinde çalışan görkemli bir deniz gücüne işaret etmektedir.⁶⁰ Aristoteles'i bu konuda teyit eden Strabon şöyle bildirmektedir: "...orada Rhodos'da erzak eksikliğini tamamlayan leitourgiai⁶¹ bulunmaktadır. Böylelikle hem fakirler gereksinimlerini sağlar, hem de şehirde, özellikle donanmanın kuvvetlenmesi için, yararlı adamlar eksilmezdi".⁶² Buradan da Rhodosluların donanmalarına önem verdikleri ve sürekli olarak her türlü gereksinimini karşıladıkları anlaşılmaktadır. Vitruvius'un yukarıda aktardığımız metninde de

⁵³ Ps.-Demosthenes 56; Lykurgos, 1.14, 18-19, 21, 55, 70, 121; Polybios, 4.47.1 (İ.Ö. Geç III. yy.); Isager – Hansen 1975, 200 vd; Garnsey 1988, 140, 152, 157.

⁵⁴ Meiggs 1972, 554-555; Meritt et al., 1939, I, 224-5.

⁵⁵ Hornblower 1982, 129.

⁵⁶ Myres 1906, 88, 125; Ball 1977, 321; Strabon 14.2.10.

⁵⁷ Diodoros, 11.3.8.

⁵⁸ Diodoros, 19. 77.2; Arrianos, Anabasis, 2.20.

⁵⁹ Diodoros, 16.7.3, 21.2.

⁶⁰ Hornblower 1982, 212.

⁶¹ Zengin vatandaşların görev aldığı kamu kurumlarıdır. Bu vatandaşlar mal varlıklarına göre genelde rotasyon yöntemiyle atanmaktaydılar ve atandıkları kurumlarla ilgili bütün masrafları şahsi olarak karşılamaktaydılar.

⁶² Bk., 14.2.5.

Halikarnassos'a saldıran Rhodos donanmasının iyi donatıldığını özellikle vurgulanmaktadır. Rhodos'un 220 yılı itibariyle tekrar "denizlerin hâkimi" konumuna geldiği ve Byzantion'un Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinden vergi almaya başlaması üzerine diğer devletlerin haklarını savunmak için Byzantion'a karşı savaşta liderliği ele aldığı görülmektedir.⁶³ Bunun yanında 190 yılında tek bir yıl içinde III. Antiokhos'a karşı 75 savaş gemisinden oluşan bir donanma oluşturabildiği gerçektir.⁶⁴ Sonuçta, Rhodos genelde olduğu gibi, Sosyal Savaş'taki başarısından da anlaşılacağı üzere, V. yüzyılda da Halikarnassos'a saldıracak ekonomik ve deniz gücüne sahipti.

Antik kaynaklar Rhodos saldırısının gerçek olduğuna işaret etmesine rağmen, Vitruvius'un hikâyesinde özellikle bir noktanın açıklanması kolay gözükmemektedir. Meselâ, Rhodoslular Artemisia'nın hilesine neden kolaylıkla aldandılar ve Karya donanmasının ortalarda gözükmemesinden şüphelenmediler? Vitruvius'un belirttiği gibi Halikarnassos'da hiç kimsenin görmediği ve bilmediği, surlar arkasında gizli bir liman olmasının bunda etkisi olabilirdi.⁶⁵ Belkide Rhodosluların amacı doğrudan Halikarnassos'a saldırmak değildi. Yeni tahta geçen Artemisia ile normal şartlarda anlaşma yapmak veya ondan bazı imtiyazlar koparmak niyetindeydiler. Artemisia anlaşma yapmak için onları davet etti. Rhodoslular güç gösterisinde bulunarak daha fazla imtiyaz elde edebilmek için donanmalarıyla birlikte geldiler. Fakat Artemisia'nın tuzağına düştüler. Vitruvius'un aktardığı, Artemisia'nın Rhodos'da zafer hatıraları diktirdiğine dair detaylar ilgi çekicidir. Bu detaylar olayın doğru olduğuna işaret etmektedir. Artemisia Rhodos'u ele geçirdikten sonra eşi için Mausoleion⁶⁶ gibi görkemli bir anıtı da inşa ettirebilecek bir zenginliğe kavuştu. Kendisinden sonra gelen İdrieus'da Küçük Asya'daki en müreffeh yönetici konumuna geldi.⁶⁷

⁶³ Polybios, 4.47.1; Cawkwell 1981, 41.

⁶⁴ Titus Livius, 37. 9.5, 12.9, 16.3, 22.3-4.

⁶⁵ Bk., 2.8.13. VI. yy. ikinci yarısında yaşayan Karyalı coğrafyacı Karyanda'lı Skylax, ki onun eserinin sonraki kopyası günümüze ulaştığından kendisi Pseudo Skylax olarak adlandırılmaktadır, Halikarnassos'da biri kapalı (λιμὴν κλειστός), iki liman olduğunu bildirmektedir. Bk., 98a. Bean – Cook Halikarnassos'un kapalı bir liman ve Zephyria veya Zephyrion olarak adlandırılan bir adaya sahip olduğunu ki bu adanın dar bir kara parçasıyla karaya bağlandığını; bu dar kara parçasında Vitruvius'un belirttiği gibi yapay olarak kanallarla bölündüğünü belirtmektedir. Kapalı veya gizli liman surla kapatılmıştı ve XIX. yy.'ın başlarında dalgakıranının izleri hala görülebilmekteydi. Bk., 1955, 85-86, 89. Kaunos ve Knidos gibi Karya şehirleri de kapalı limana sahiptiler. Bk., Strabon, 14.2.3; 14.2.15.

⁶⁶ Mausoleion hakkında bk., Torr 1887, Gardner 1892, Dinsmoor 1908a, 1908b, Law 1939, Jeppesen - Zahle 1975.

⁶⁷ İsostrates, 5.103.

Artemisia ve Rhodos

Artemisia'nın ölümünden sonra tahta geçen İdrieus döneminde de Rhodos'daki Karya hâkimiyetinin devam ettiği görülmektedir. Demosthenes'in 346 tarihli bir başka konuşmasında şöyle bildirmektedir: “[25] *[Biz Atinalılar] aynı yolla Philippos ile anlaşma yaparak Amphibolis'e olan iddiamızdan vazgeçtik ve Kardialı şehrinin Khersonesos'un geri kalanının dışında tutulmasına ve Karyalı'nın [İdrieus] Khios, Kos ve Rhodos adalarını işgal etmesine ve Byzantionluların gemilerimizi limanlarında alkoymalarına izin veriyoruz...*”⁶⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere Artemisia'nın ölümünden sonra Rhodos adasının Karyalılar tarafından işgali ve buna Atinalıların tepkisi devam etmektedir. Buda Artemisia ile birlikte Rhodos'da Karya hâkimiyetinin başladığının ve bunun İdrieus zamanında devam ettiğinin bir göstergesi olmaktadır. 340 yıllarına tarihlendirilen bir Rhodos tetradrahmes'i üzerinde bir satrapın kafası resmedilmektedir. Bu özellikle 340'lı yıllarda Rhodos'da Karya kontrolünün veya en azından çok güçlü bir Karya nüfuzunun olduğunun bir kanıtıdır.⁶⁹ Atina 352/1 yılında kuzeyde ortaya çıkan II. Philippos'un liderliğindeki Makedonyalılarla uğraşmak zorunda olduğundan Rhodos'a doğrudan müdahale edebilecek bir konumda değildi. Pers kralı Artakserkses ise Mısır'daki gelişmelerle meşguldü.

SONUÇ

Byzantion, Rhodos ve Kos Atina'nın liderliğiyle 377'de kurulan İkinci Atina Konfederasyonu'na katılmışlardı. Ancak daha sonraları Atina çıkarlarının bu konfederasyon içinde ön plana çıktığı görülmektedir. Atina 365 yılından itibaren eski gücüne kavuşmak için Samos, Korkyra ve Euboia'da yaptığı gibi, Khios, Byzantion ve Rhodos'da da kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyacak genelde demokratik ve zorunlu durumlarda oligarşik kukla hükümetlere destek verme yoluna gitti. Atina'nın siyasi emellerini gerçekleştirmek için harekete geçmesi üzerine, bu devletler kendi çıkarlarını korumak için kendi inisiyatifleriyle birlik oluşturdular ve direnme yoluna gittiler. Atina'nın 357/6 yılında Khios'a saldırması üzerine Sosyal Savaş patlak verdi. Rhodos ve Byzantion bu savaşta Khios'un yanında yer aldılar. Mausolos Atina'nın Rhodos'a hakim olmasının Karya için tehdit oluşturacağını düşündüğünden savaşa başlangıçta destek verdi. Savaşın sonraki dönemlerinde Mausolos'un katılımını gösteren bir delil yoktur. Belkide Atina ile anlaşma yoluna gitmişti. Bu arada Rhodos, Byzantion ve Khios'un kendi çabalarıyla Atina'ya karşı savaşa başarılı bir şekilde devam ettiler ve Atina 356 yılında Embata'da yenilgiye uğratıldı. Perslerin de savaşa katılma tehditi üzerine Atina

⁶⁸ Demosthenes, 5.25.

⁶⁹ Hornblower 1982, 129-130.

teslim olmak zorunda kaldı. Bu bağlamda Mausolos'un Sosyal Savaş sırasında Rhodos adasını kontrol ettiğini veya savaş sonuna doğru buradaki oligarşik hükümetin kurulmasına destek verdiğini gösteren kesin bir delil yoktur. Eldeki kaynaklar bu savaşın sonuna doğru Rhodos'da gerçekleşen oligarşik devrimin dış müdahaleden çok iç çekişmeler sonucunda meydana geldiğine işaret etmektedir. Rhodos Donanması 357/6-355/4 yılları arasındaki Sosyal Savaş'da aşırı derecede yükümlülük altına girmişti. Donanmanın ihtiyaçlarını karşılayan Rhodoslu deniz kaptanları savaş sonununda demokratik hükümete borçlu hale gelmişler ve kendilerine karşı davalar açılmıştı. Bu kişiler kamu borcu olan varlıklı demagogların da desteğiyle güçlü bir grup oluşturdular ve denizcilerin liderliğini yaptığı askeri darbeye demokratik hükümeti devirdiler. Oligarşik hükümeti kuranlar Sosyal Savaş'ın verdiği zorluklardan dolayı ekonomik sıkıntılar yaşamışlardı. Eğer Mausolos bu savaşı kışkırtmış ve sonradan savaştan çekilmişse, ekonomik zorluklarından dolayı onu ve eşini sorumlu tucaklardı. Bu nedenle kendilerine aynı zamanda ticari alanda rakip olan Halikarnassos'a saldırmayı düşünmüş olabilirlerdi. Mausolos'un 354 yılında ölmesinden sonra, bir kadın olan Artemisia'nın tahta geçmesini fırsat bilerek onun üzerinde baskı uygulama yoluna gitmiş olmalıydılar. Buna karşın Artemisia'nın taktik başarısı sonucunda yenilgiye uğrayan kendileri oldu. Vitruvius'un aktardığı bu olaya başka hiçbir antik kaynağın değinmediği doğrudur. Ancak bu dönemle ilgili bizi bilgilendiren Diodoros ve Demosthenes'in bu olaydan neden bahsetmedikleri açıklanabilir. Diodoros 350'li yıllarda Atina'nın güney-batı Ege adalarıyla olan ilişkileri yerine ilgisini Makedonyalı Philippos üzerine çevirmektedir.⁷⁰ Demosthenes'in 'Rhodosluların Özgürlüğü' adlı konuşmasını yapmadaki amacı ise, Atinalılar'ı Rhodos'a saldırmaya ikna etmektir. Konuşmasının çeşitli yerlerinde bu olayı sadece ima etmektedir. Zira Artemisia'nın Rhodos'u ele geçirdiğini ve dolayısıyla güçlü bir konuma geldiğini doğrudan söylemesi, Atinalılar'ın Rhodos'a müdahale etmesini engelleyebilirdi.

---

⁷⁰ Ruzicka 1998, 69; Thomas 1981.

BİBLİYOGRAFYA

- Ball 1977 R. Ball, "Karian' Place in Diodoros' Thalassocracy List", *Classical Quarterly* 27, No.2, 317-322.
- Berthold 1978 R. M. Berthold "A Historical Fiction in Vitruvius", *Classical Philology* 73, No.2, 129-134.
- Bean ve Cook 1955 G. E. Bean - Cook, J. M. "The Halicarnassus Peninsula", *British School at Athens* 50, 85-171.
- Bruce 1961 I. A. F. Bruce, "The Democratic Revolution at Rhodes", *Classical Quarterly* 11, No.2, 166-170.
- Busolt 1875 G. Busolt, "Der zweite athenische Bund", *Neue Jahrbücher für classische Philologie*, (supp. VII), 1873-1875, 641-866.
- Cawkwell 1972 G.L. Cawkwell, "Epaminondas and Thebes", *Classical Quarterly* 22, No.2, 254-278.
- Cawkwell 1981 G.L. Cawkwell, "Notes on the Failure of the Second Athenian Confederacy", *Journal of Hellenic Studies* 101, 40-55.
- Cawkwell 1984 G.L. Cawkwell, "Athenian Naval Power in the Fourth Century", *Classical Quarterly* 34, No.2, 334-345.
- David 1984 E. David, "The Oligarchic Revolution at Rhodes, 391-89 B.C", *Classical Philology* 79, No.4, 271-284.
- Dindorf 1851, W. Dindorf (ed.), *Scholia, Demosthenes, VIII-IX.*, Oxford.
- Dinsmoor 1908a, W. B. Dinsmoor, "The Mausoleum at Halicarnassus: I. The Order", *American Journal of Archaeology* 12, No.1, 3-29.
- Dinsmoor 1908b W. B. Dinsmoor, "The Mausoleum at Halicarnassus: II. The Architectural Design", *American Journal of Archaeology* 12, No. 2, 141-171.
- Fraser ve Bean 1954 P.M. Fraser - Bean, G.E., *The Rhodian Peraea and Islands*, Oxford.
- Garnsey 1988 P. Garsney, *Famine and Food Supply in the Graeco-Romn World: Responses to Risk and Crisis*, Cambridge University Press.
- Gardner 1892 P. Gardner, "The Chariot-Group of the Mausoleum", *The Journal of Hellenic Studies* 13, 188-194.
- Hicks ve Hill 1901 E. L. Hicks - Hill, G. F., *Greek Historical Inscriptions*, Oxford.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*, Oxford.

- Isager ve Hansen 1975 S. Isager – Hansen, M.H., *Aspects of Athenian Society in the Fourth Century B.C.*, Odense.
- Jacoby 1957 F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker: (FGrH)*, 17 Vols, Leiden.
- Jeppesen ve Zahle 1975 K. Jeppesen – J. Zahle, “Investigations on the Site of the Mausoleum 1970/1973”, *American Journal of Archaeology* 79, No. 1, 67-79.
- Judeich 1892 W. Judeich, *Kleinasiatische Studien*, Marburg.
- Kahrstedt 1910 U. Kahrstedt, *Forschungen zur Geschichte des ausgehenden fünften und des vierten Jahrhunderts*, Berlin.
- Law 1939 H.W.Law, “The Mausoleum”, *Journal of Hellenic Studies* 59, Part 1, 92-102.
- Meiggs 1972 R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford.
- Meritt vd. 1939 B.D. Meritt et al., *The Athenian Tribute Lists I (ATL)*, Cambridge, Mass.
- Myres 1906 J. L. Myres, “On the ‘List of Thalassocracies’ in Eusebius”, *Journal of Hellenic Studies* 26, 84-130.
- Ribbeck 1885 O. Ribbeck (ed.), *Comitorum Romanorum Fragmenta*, Leipzig.
- Ruzicka 1992 S. Ruzicka, *Politics of A Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B.C.*, University of Oklahoma Press.
- Ruzicka 1998 S. Ruzicka, “Epaminondas and the Genesis of Social War”, *Classical Philology* 93, No.1, 60-69.
- Sealey 1976 R. Sealey, *A History of the Greek City States*, London.
- Schaefer 1887 A. Schaefer, *Demosthenes und seine Zeit I²*, Leipzig 1885-7.
- Thomas 1981 R. M. Thomas, “Diodorus on Philip II and Thessaly in the 350’s B.C”, *Classical Philology* 76, No.3, 188-201.
- Tod 1933-48 M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions II*, Oxford.
- Torr 1887 C. Torr, “The Mausoleum”, *Classical Review* 1, No. 2/3, 79.
- Worthington 2000 I. Worthington (ed.), *Demosthenes: Statesman and Orator*, London.